

Boekbesprekingen

dracht onderzoek in te stellen naar de misdaden van de geuzen leider Willem van der Mark, heer van Lumey. Die slaat terug en wil Coornhert laten vermoorden. Steun van stadhouder en Staten blijft uit, geweld had het voor het zeggen in de beginfase van de gewapende opstand. Andermaal ontvlucht Coornhert Holland. Bij de Pacificatie van Gent, in 1576, is het pas weer mogelijk terug te keren. Dan poogt hij in Leiden en Haarlem de toenemende terreur tegen de katholieken tegen te gaan. Ook dat wordt hem door de gereformeerden en godsdienst fanatici niet in dank afgenomen en ten derde male moet hij zijn land ontvluchten. In Emden voltooit hij dan zijn grootse pleidooi voor verdraagzaamheid en vrijheid. De gewapende strijd had ook tal van ethische vragen opgeroepen zoals het recht om in opstand te komen tegen het van God gegeven gezag van de overheid. Een jaar vóór Coornhert zijn ethica voltooid had Justus Lipsius *De constantia in publicis malis* (1584) gepubliceerd in het toen door Alexander Farnese belegerde Antwerpen. Het boek was een groot succes en werd vrijwel meteen in diverse talen vertaald, zoals in onze taal door Jan Moretus, de schoonzoon van de uitgever Christoffel Plantijn. Nog in 1983 verscheen een moderne vertaling van P.H. Schrijvers *De standvastigheid bij algemene rampspoed*. Vergeleken met de *Zedekunst* van Coornhert is *De Constantia* veel meer een late weerklink van de antieke, vooral die van de Stoa, leer van de standvastigheid in tegenspoed. Het lijkt vaak een soort late weergave van Boethius *De consolatione philosophiae*. Coornhert verwijt Lipsius dat vasthouden aan de standvastigheid gefundeerd op een stoïcijnser opvatting van het noodlottige, hij verwerpt het antieke fatalisme. Aan Lipsius schrijft hij, in brief 88, 'Onderscheyd't tusschen bedwangh, nootsakelijckheydt, willigheyt ende vrywilligheyt' te willen maken. Niet omdat hij, zoals later Descartes, reeds de dynamiek van de rede ontvouwt. Wel maakt hij zich los van het natuurlijke en noodlottige door gedachten als: de molen der gedachten maalt onophoudelijk. Werp er kaf in of werp er koren in en ze zal daarvan slechte of goede voorstellingen maken. Passies zijn niet onderworpen aan de menselijke natuur maar berusten mede op oordelen en zijn dus beïnvloedbaar door de keuze en de vrije wil. De mens is een behoeftig wezen en onderworpen aan de onweerstaanbare kracht van de natuur. Dat, honger en dorst, wreedheid en geilheid, die aandrang noemt Coornhert neiging. Maar wij kunnen toegeven of ons teweer stellen tegen een neiging. De mens is een met rede begiftigd wezen en kan zijn neigingen door voorstellingen en oordelen vormen tot wat Coornhert de behoefte noemt.

Coornhert schreef tijdens opstand en oorlog. Het is geen toeval dat in 1941 de studie van H. Bonger over *Dirck Volckertszoon Coornhert* verscheen en in 1942 (herdrukt in 1982) de mooie editie van de *Zedekunst* door B. Becker. De thans verschenen nieuwe editie is een 'vertaling'. Bedoeld wordt een hertaling. Ze berust op het breed gedeelde gevoel dat zinnen als 'Zoo, eet gijlieden eene visch?' volstrekt onbegrijpelijk zijn voor een Nederlander. Met de *kids* gaan *funshopp* en apen *spotten*, dat snapt iedereen. Ik vrees dat met het badwater het kind weggegooid werd. Al in de titel *Zedekunst, dat is wellevenskunste*. *Op grond van ware kennis van de mens, de zonden en de deugden*, is 'op grond van' een veel te zwaar aanzetten van een filosofische term. Er staat 'vermids' en dat betekent 'vanwege', 'door middel van' of 'aangezien'. Een *expressis verbis* aangegeven causaal verband past helemaal niet in het denken van Coornhert. Over de betekenis van religie bijvoorbeeld schrijft hij in het begin van het derde hoofdstuk van het vierde boek: 'om dat wy vermids Godes weldaden tot hem te eeren wettelyck zijn verbonden' Daar wordt 'vermids' wel hertaald door 'immers aangezien'. Bij de hertaling van deze zin werd 'hem' voor God 'Hem'. Ook de door Coornhert wettens en willens weggelaten verwijzingen naar de Bijbel, werden in deze editie weer bij de annotatie gevoegd, na ampele overweging schrijft de verzorger. Het geeft de tekst een wat christelijker kleur dan de redelijke en verdraagzame humanist Coornhert zelf wilde.

Dr. Charles Vergeer

D.V. Coornhert: *Zedekunst, dat is wellevenskunste*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J. Gruppelaar. *Bibliotheca Dissidentium Neerlandicorum*. Uitgeverij Verloren, Hilversum 2015 (€ 49,-) Terzelfdertijd verscheen de Engelse vertaling: *Ethics. The Art of Living Well*.

Philostratos

In de *Zenobiareeks* verscheen al een vierde deeltje. De reeks ziet er een beetje onooglijk uit, maar wie de teksten opslaat mag aangenaam verrast zijn. Het derde deel gaf de lugubere teksten over de dodenlijsten waarmee Augustus zijn weg naar het keizerschap plaveide. Deels uit Dio Cassius en deels uit Appianus. Van Dio Cassius was ook net een fraaie vertaling elders verschenen. Hetzelfde ongemak voel ik bij het vierde deel, een vertaling

Boekbesprekingen

van twee teksten van Philostratos. Het betreft twee ongelijksoortige teksten, de een over schilderijen, de ander over sofisten. Niet elke lezer zal in beide onderwerpen geïnteresseerd zijn. In Duitsland verscheen verleden jaar een goede vertaling van de *Bioi sophistōn*, daar echter als levens van filosofen betiteld.

Lucius Flavius Philostratos, werd misschien op het Griekse eiland Lemnos geboren omstreeks 170. Kwam naar Rome en maakte furore aan het hof van Septimius Severus. Tussen zijn bewaard gebleven brieven, die waarschijnlijk niet van hem zijn, bleef een waarschijnlijk wel authentieke brief aan de keizerin, Julia Domna – die hij de filosofe noemt – bewaard. In die tijd schreef hij zijn belangrijkste werk, de levensbeschrijving van Apollonius van Tyana. Na de dood van de keizer hoort Philostratos enkele jaren tot de filosofische coterie van diens zoon Caracalla. Hij stak lofredes op de wrede en waanzinnige keizer af en sleepte er lucratieve baantjes mee in de wacht. In zijn tekst over de latere sofisten schuilt een zijdelingse verwijzing naar de moord op Geta door zijn broer Caracalla in de armen van hun moeder, de filosofe. De levens van de sofisten is opgedragen aan de proconsul Gordianus, die in januari 238 keizer werd. Dat levert de datum van het boek op: 237. Vergeleken met het enkele tientallen jaren later verschenen boek van Diogenes Laërtius is het een verzameling anekdotes die zelden veel diepgang hebben en vaak het niveau van de kletspraat naderen. Neem de wijsheid die opgedist

wordt van de sofist Gorgias – waar Plato een van zijn meest fascinerende gesprekken over schreef – lastig gevallen door iemand die hem vroeg waarom bonen wel een opgeblazen gevoel in de maag geven en vuur niet. Maar Gorgias liet zich niet van zijn stuk brengen en gaf als antwoord: zoek het maar zelf uit, maar ik weet wel waarom de aarde rietstengels laat groeien voor lieden zoals jij. Om ze slaag te geven, maar Gorgias was er niet helemaal in geslaagd waar te maken waar hij op pochte: geef me maar willekeurig welk onderwerp en ik houd er een treffende redevoering over. Van de eerste school van sofisten, Gorgias, Protagoras en anderen, weten we wel wat, maar de tweede school is weinig bekend. Er verscheen een fascinerende studie over van Bowersock, maar die studie is niet meer leverbaar. Philostratos geeft doorgaans slechts korte schetsjes met veel aardigheidjes erin, alsof hij losweg aan het hof van Caracalla voor wat lieden, nauwelijks echt in wijsbegeerte geïnteresseerd, voor wat wijsgerig vertier moest zorgen. Slechts een enkele keer wijdt hij breder uit, zoals bij Herodes van Athene. En laat dan zien wat hij toch wel kon.

Dr. Charles Vergeer

Philostratos: Schilderijen en Sofisten. Kunst, ekphrasis en retorica in de klassieke oudheid. Vertaling door Peter Burgersdijk. Zenobiareeks deel 4, Uitgeverij Verloren, Hilversum 2015. (€ 22,-)

boek: schilderijen & sofisten Annet van Wiechen op: <http://www.oudweb.nl/schilderijen-sofisten/>

Schilderijen & sofisten

Kunst, ekphrasis en retorica in de klassieke oudheid

Philostratos, vertaler Peter Burgersdijk

Hilversum: Verloren, 2015 (reeks Zenobia 4)

212 p., kleurenkatern

ISBN 978-90-8704-504-3 • € 22,-

Philostratos (Philostratus) was een sofist, een rondtrekkende leraar die onderwijs gaf op allerlei gebied en een grote en brede kennis had. Hij werd rond 170 nC geboren, misschien op het Griekse eiland Lemnos waar zijn familie veel bezittingen had. Hij trok naar Athene, waar hij enkele publieke functies bekleedde en waar hij als sofist optrad. Begin derde eeuw was hij enkele jaren in Rome, waar hij deel uitmaakte van de intellectuele kring rond Julia Domna, de vrouw van keizer Septimius Severus (r.193-211). Na haar zelfmoord (217) keerde hij waarschijnlijk terug naar Athene. Hij stierf rond 245. Een aantal werken van hem zijn bewaard gebleven, o.a. het zeer interessante werk *Het leven van Apollonios van Tyana, Eikones* (Schilderijen) en *Bioi Sophistoon* (Levens van sofisten). In dit boek wordt de Nederlandse vertaling gepresenteerd van de laatste twee werken.

"Ik wil voorbeelden van schilderkunst beschrijven in de vorm van voordrachten voor de jeugd, zodat zij die kunnen begrijpen en kunnen waarderen wat daarin waardevol is" (p.26) schreef Philostratos. In twee 'boeken' legde hij 65 (denkbeeldige) schilderijen met vooral mythologische verhalen uit aan de tienjarige, heel belangstellende en leergierige zoon van zijn gastvriend. Deze beschrijvingen zijn niet alleen van belang voor de visuele vormgeving van mythen in de oudheid, maar ook voor die vanaf de renaissance. De Latijnse en Franse vertalingen – met of zonder illustraties – zorgden vanaf de zestiende eeuw voor verspreiding van Philostratos' werk en kunstenaars lieten zich erdoor inspireren. In het kleurenkatern zijn enkele schilderijen van Titiaan, Rubens, Rembrandt en anderen weergegeven.

In zijn *Levens van sofisten* beschreef Philostratos de levens van 59 van hen, onder wie Polemon (p.151-159), die leefde en werkte tijdens de regeringen van Trajanus (r.98-117), Hadrianus (r.117-138) en Antoninus Pius (r.138-161), van wie hij veel privileges ontving. Polemon werd net name in Smyrna (Turkse Izmir) geëerd, *"want de Smyrniërs herkenden al in zijn vroege jeugd iets groots in hem"*. Hij gaf niet alleen les, maar *"bracht de stad veel voordelen. In de eerste plaats leek de stad dankzij hem veel voller dan tevoren, omdat de jeugd van twee continenten en van de eilanden toestroomden, en dat was niet een losbandige en zedeloze bende, maar de bloem van de zuiver Griekse jeugd"*. Verder zorgde Polemon voor rust en eendracht in een stad, die veel partijstrijd kende, hij gaf wijze raad en *"genas ... hen [de inwoners] van elke vorm van overmoed en arrogantie"*. Ook was hij de afgezant van de stad bij de keizers en *"hij bracht tenminste Hadrianus, die tot dan toe steeds de Ephesiërs begunstigde, tot een zo andere houding jegens de Smyrniërs dat hij op één dag tien miljoen drachmen toezegde aan Smyrna"*. Polemon zelf hield van luxe, lezen we. Op zijn reizen werd hij gevolgd door een lange rij lastdieren, veel paarden en slaven en zelf reed hij op een wagen met zilveren (!) teugels *"maar hij bracht daarmee wel grote roem aan Smyrna"*. Philostratos schreef dat Polemon wel erg arrogant was: hij sprak *"met steden op een toon alsof hij ver boven hen verheven was, met heersers alsof hij niet hun mindere was en met de goden alsof hij hun gelijke was"*. Hij was een goede improvisator tijdens zijn redevoeringen en hij had een heldere en hoge stem. Zelfs in zijn ouderdom, toen hij meer en meer last kreeg van zijn gewrichten die *"zo hard als steen"* geworden waren, was hij nog een spreker met grote bezieling!

Hulde voor/aan vertaler & uitgever die deze twee teksten van Philostratos voor het eerst in het Nederlands hebben uitgegeven.

Een aanrader voor iedereen die zich met de Romeinse tijd, (cultuur)geschiedenis en filosofie bezig houdt!

Schilderijen & Sofisten

Bespreking door Joeri Facq

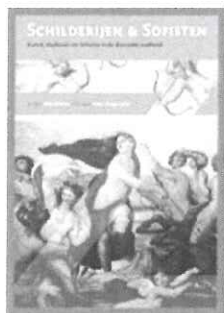
De Atheense sofist Philostratus werd geboren ca. 170 n.C. in een aanzienlijke familie. Hij was mogelijk afkomstig van het eiland Lemnos, waar hij in elk geval een deel van zijn jeugd doorbracht en waar zijn familie bezittingen had. Hij bezat het Attisch burgerrecht en bekleedde verschillende publieke functies in Athene. Zijn leermeester in de filosofie was Proclus van Naucratis. In het begin van de 3e eeuw n.C. verbleef hij enkele jaren in Rome, waar hij werd geïntroduceerd aan het keizerlijke hof en vertoefde in de kring rond Julia Domna, de vrouw van keizer Septimius Severus en de moeder van keizer Caracalla. Na de dood van die laatste (217 n.C.) en van Julia Domna keerde hij terug naar Athene. Hij is gestorven tijdens de regering van keizer Philippus Arabs (244-249 n.C.).

Naast enkele andere titels worden twee werken aan hem toegeschreven die in dit boek voor het eerst in het Nederlands zijn vertaald.

In *Εἰκόνες* ('Schilderijen') geeft Philostratus, geheel in de traditie van de sofistieke retorica, 65 voorbeelden van *ἔκφρασις*, een levendige beschrijving van een kunstvoorwerp, meestal een schilderij, op zo een manier dat de toehoorder of lezer zich een visuele voorstelling ervan kon maken. De vraag die geleerden al eeuwen bezighoudt, is of de beschreven schilderijen echt hebben bestaan en inderdaad een villa in Napels hebben gesierd. Bij gebrek aan archeologisch bewijs is die vraag niet te beantwoorden. Vast staat wel dat de beschrijvingen van Philostratus hebben gediend als inspiratiebron van latere schilders, vooral in de renaissance, die de beschreven schilderijen namaakten.

Zoals gezegd behoorde Philostratus tot de sofistiek. Die filosofische stroming ontstond in de 5e eeuw v.C. in de nasleep van de Perzische oorlogen. De Grieken werden zich meer dan ooit bewust van hun eigen kunnen en een nieuwe staatsvorm, de democratie, deed zijn intrede. De Atheense burgers maakten voortaan zelf deel uit van het politieke apparaat, een situatie waarop de sofisten met hun lessen handig inspeelden. In zijn *Βίαι σοφιστῶν* ('Levens van sofisten') schrijft Philostratus de biografieën van 59 collega-sofisten, waarbij de filosofen die behoorden tot de zogenaamde tweede sofistiek ruim in de meerderheid zijn.

De Nederlandse vertalingen van beide werken zijn voorzien van honderden verklarende voetnoten, waarin de bron van geciteerde passages wordt vermeld of namen en begrippen worden verduidelijkt. In het midden van het boek is er een kleurkatern met 20 afbeeldingen van kunstwerken die door de *Εἰκόνες* van Philostratus zijn geïnspireerd.

Philostratus, vertaald door Peter Burgersdijk
Schilderijen & Sofisten
Kunst, ekphrasis en retorica in de klassieke oudheid
Verloren, Hilversum, 2015
Paperback, 212 blz.
ISBN 978 90 8704 504 3
€ 22,00
www.verloren.nl

Prora 20 (2015) 4